

KAPITTEL 16

Strid om misjon og kirke: H.P.S. Schreuders forhold til Det Norske Misjonsselskap, sett fra Madagaskar¹

Ottar Berge

Høgskulen i Volda

Sammendrag: Denne artikkelen gir en framstilling av hva som skjedde omkring striden mellom misjonsbiskop Schreuder og ledelsen i Det Norske Misjonsselskap. Schreuders rolle har blitt karakterisert ved hans personlighet og hans høykirkelighet. Han vakte oppsikt i Kristen-Norge ved sin pamflett om kirke og misjon. Han ble sendt til Sør-Afrika som misjonær, ordinert av en norsk biskop, og utsendt av Misjonsselskapet. Seinere ble han ordinert som misjonsbiskop. Han var selskapets overbestyrer på misjonsmarken og fikk biskoppelig ansvar også for Madagaskar.

Artikkelen drøfter Adolf Thunems alternative forståelse av begivenhetene ved studie av arkivmateriale og forskeres framstilling av striden. Styrken i konflikten blir her lagt på personlige motsetninger mellom folk som hadde samme kirkesyn og misjonssyn. Sekretær Christian Dons og Madagaskar-misjonær Lars Dahle (seinere ruvende generalsekretær) blir tillagt en kritisk rolle i striden.

Nøkkelord: Schreuder, Dons, Dahle, kirkesyn, misjonssyn, misjonær-ordning

Innledning: Schreuders ettermæle

Svært mye er skrevet om misjonsbiskop Hans Paludan Smith Schreuder (1817–1882) og hans arbeid. De ytre forhold ved hans person og arbeidet hans som misjonær og misjonsbiskop er lett tilgjengelig og kan

¹ Dette kapitlet er ikke fagfellevurdert.

rekapituleres. De har også vært lite omstridt. Motsetninger og debatt har imidlertid oppstått når biografer og historikere har ønsket å belyse Schreuders personlighet og å gi årsaksforklaring til hans holdning i den striden som førte til et brudd med Det Norske Misjonsselskap (NMS). I denne konteksten har et begrepspar blitt brukt nærmest som slagord, nemlig høykirkelig og egenrådig og med varianten høykirkelig autoritat. Det har også vært benyttet karakteristikker som *autoritær* og *steil*.² Schreuders teologi og holdning i striden er utførlig framstilt også av John Nome³ og Olav Guttorm Myklebust⁴ i deres sentrale arbeid. NMS-misjonæren Adolf Thunem ønsket ved sin omfattende bok om Schreuder i 1944 å gi et bidrag til en nyansert forståelse av Schreuders person og livsgjerning. Det gir en viss korleksjon av det gjengse bildet.⁵ Jeg vil undersøke og drøfte i hvilken grad Thunems arbeid kaster nytt lys over konflikten mellom NMS og Schreuder.

En teolog forut for sin tid

Hans Paludan Smith Schreuder var vestlending. Han ble født i Sogndal i 1817, hvor faren var overrettsprokurator. Faren fikk embete som fogd i Farsund, og familien flyttet dit. Det var etter at Schreuder var konfirmeret, i 1832. Faren tilhørte en slekt med mange geistlige og moren en slekt med tilknytning til forskjellige embetsmiljø. Men de hadde også opphold i Christiania. Miljøet rundt familien Schreuder var preget av det spirende engasjementet i norsk kristenliv for misjon i fjerne land. Den spiren kom som påvirkning fra kontinentet og England. Han hadde sett misjonærvirke som sitt livsmål, og studerte derfor teologi.

Schreuders teologiske embetseksamen 1841 ble vurdert til beste karakter. Deretter tok han umiddelbart fatt på ett års medisinstudium med sikte på den tjeneste i det fremmede for evangeliet. Ved slutten av dette studieåret fikk han trykket publikasjonen *Nogle ord til Norges Kirke om*

2 Handeland, 1963, s. 235f.

3 Nome, 1943, s. 295ff.

4 Myklebust, 1980, s. 280ff.

5 Av disse nevnte personer er Thunem den minst kjente. Han var elev på Misjonsskolen i Stavanger fra 1892, tilsatt som misjonær i 1897 (Madagaskar) og deretter i hjemmearbeidet inntil pensjonsalder. Han har skrevet tre bøker med relevans for denne artikkelen. Om Thunem, se Berge, 1973.

*christelig Pligt med Hensyn til Omsorg for ikkechristne Medbrødres Salighed.*⁶ Den ble av hans samtid sett på som sensasjonell og utfordret til begeistring og mye motbør, også utenfor kirkelige kretser.

I Christiania var det dannet en «kirkelig misjonsforening» som Schreuder søkte tilknytning til. Et halvt år før NMS ble dannet i Stavanger (1842), hadde denne misjonsforening etablert seg som Schreuder-komiteen, et organ for utsendelse og underhold av Hans Paludan Smith Schreuder som misjonær i Zulu-land. Da imidlertid etableringen i Stavanger hadde fått sin formelle start som misjonsorganisasjon, ble Schreuder erkjent som ordinær utsending for denne organisasjonen.

Etter dette spesielle studieåret søkte Schreuder ordinasjon. I sin søknad til biskopen skrev Schreuder at han at han som misjonær i Sør-Afrika ønsket *at erholde den til lovligen at prædike Ordet og forvalte Sakramenterne fornødne Indvielse af den norske kirke.*⁷ Biskopen mottok søknaden og ga den den varmeste anbefaling, og den fikk departementets tilslutning. Men all velvilje til tross, søknaden støtte definitivt an mot en kirkerettsbestemmelse. For å bli ordinert måtte ordinanden være utnevnt til et bestemt embete. Departementet besluttet da i en kgl.res. av 8. des. 1842 at Schreuder kunne få innvilget søknaden om ordinasjon *uden at Ordinanden ved Invielsen erholder Ret til i Norge at udføre ministrielle Forretninger*⁸ Ordinasjonsgudstjenesten fant sted 10. mai 1843. Myklebust refererer til flere av de tilstedeværende som skrev om de mektige inntrykk som Schreuders preken og avskjedsord gjorde på forsamlingen.⁹

Vel to uker senere tok Schreuder avskjed ved en gudstjeneste i Vår Frelseres Kirke. Etter råd fra teologer og samfunnsorienterte venner tok han båt til London for å sonde britisk kirkeliv med dets misjonstenkning og -miljø. En avgjørende årsak til London-oppholdet var også nødvendigheten av å forstå ledende politisk tenkning og møte samtidens sentrum for kolonimakt. Med utgangspunkt i hans tid i London og hans nærkontakt med kirkelige, misjonale og politiske miljøer vil jeg seinere

6 Myklebust, 1980, s. 46.

7 Sitert etter Myklebust, 1980, s. 49.

8 En viss presedens kunne vise til at teologer (som Dietrichson i 1839) var ordinert til tjeneste i norske menigheter i Amerika og da uten rett til å utføre kirkelige tjenester i Norge.

9 Myklebust, 1980, s. 50.

i artikkelen se på hans liv i sørlige Afrika og hans arbeid som misjonær der. Forutsetningen for tilstrekkelig innsikt i hans virke som misjonær er imidlertid at en kjenner hans spesielle posisjon som misjonsbiskop, vigslet i Norge av en norsk biskop og som tilsatt som misjonsprest av en norsk organisasjon, Det Norske Misjonsselskap.

Fra misjonsprest til misjonsbiskop

I 1866 ble Schreuder hjemkalt til Norge av Misjonsselskapets hovedstyre for å bli vigslet til *biskop over Den norske kirkes misjonsmark*. Historisk sett fikk Misjonsselskapet med dette en avsporing, betegnet som *Schreuderstriden*. Den har gitt årsak til vurdering av og standpunkt til personen H.P.S. Schreuder. Karakteriseringene (som nevnt i innledningen) har floreret i en viss periode og ble særlig viktig i årene rundt utgivelsen av Misjonsselskapets historieverk i 1942. Slik er tenkesettet og begrepene blitt noe av årsaksforklaringen til bruddet mellom Schreuder og Misjonsselskapet i 1872. Det var ikke tilfellet ved utgivelsen av selskapets festskrift til 50-årsjubileet i 1892, hvor bruddet knapt nok er problematisert.¹⁰ En kan i dag spørre om søkelyset heller skulle ha vært på diskusjonen innad i NMS om dets søknad i 1864 til Kirkedepartementet om ordinasjon av en misjonsprest i Zululand til biskop. Helt fra tiden for den diskusjonen hadde det i Misjonsselskapets selvforståelse ligget en ulmende uro: Var det nødvendig og riktig for selskapet å ha misjonsbiskop? Konkret avdekket spørsmålet en uenighet om hvordan selskapets struktur skulle form-es, og hvor misjonsbiskopens plass i denne måtte være.

Schreuders og Misjonsselskapets kirkesyn

På Det Norske Misjonsselskaps generalforsamling i 1867 deltok også bergenspresten, skribenten og kirkehistorikeren Daniel Thrap. Hans dagboksnotater fra generalsamlingen, men også fra bispeordinasjonen, gir et

¹⁰ *Festskrift til Det Norske Missionsselskaps Jubileum*. Redaktører var de tidligere Madagaskar-misjonærene Lars Dahle og Simon E. Jørgensen. De to kapitlene hvor bruddet er omtalt, er skrevet av Jørgensen.

interessant innblikk i generalforsamlingen og de følgende begivenhetene. Han referer den talen hovedstyrets formann, Constatinius Bruun, holdt under festen ved Schreuders ordinasjon. Der ser Bruun for seg en framtid da det ikke skulle være tale om *Missionsvenner* og deres arbeid, men om *een missionerende Kirke*.¹¹ Dette er i overensstemmelse med tanker ledende menn i NMS hevdet, spesielt klart uttrykt av ledelsen ved sekretærene Peter Blessing og Christian Dons, så vel som av biskop Schreuder.¹²

Misjonsselskapets første sekretær, Andreas Hauge (1850–1852), hadde da skrevet (i 1850/51) en programartikkel om selskapet som *menighetenes sak* og ikke *en organisasjon avsondret fra det allmenne kirkesamfunn og den virksomhet det skal drive; har derfor et kirkelig preg*.¹³ I samme bane tenkte hans to etterfølgere, Blessing og Dons. Misjonsforeninger er nødvendige, men de må innordnes i kirken som helhet, hevdet Blessing.¹⁴ I en artikkel i Norsk Tidsskrift for Misjon (NTM) blir Dons som tenker og strateg analysert og sitert:

Prinsipielt er det kirken, menigheten – den empiriske, den institusjonelle kirke/ menighet – som skal drive misjon, hevder Dons, men under statskirkeforhold lar det seg ikke gjøre å organisere arbeidet på denne måte.¹⁵

I orienteringen om Misjonsselskapet til Salmebokkomiteen ved begynnelsen av 1867¹⁶ og i lignende orientering til biskopen i Hamar (Halvor Folkestad) skrev hovedstyret at selskapet gjør sin gjerning til fremme av kirkelivets orden og utvikling og avviker fra kirken bare i ytre, administrativt henseende.

Myklebust understreker i begge sine bøker om biskop Schreuder¹⁷ at det var full overensstemmelse mellom Misjonsselskapet og

11 Daniel Thraps dagbøker IV, s. 105.

12 Lett tilgjengelig i Misjonsarkivet i arkivboksene med deres navn.

13 *Norsk Missionstidende* 1850/51, 142.

14 *Norsk Missionstidende* 1854/55, 202.

15 Myklebust, O. G. (1977). Dons som misjonstenker. *Norsk Tidsskrift for Misjon*, 1977, 10.

16 27. februar og 10. desember.

17 Myklebust er forfatter av den del av Misjonsselskapets historieverk til 100-årsjubileet som omfatter selskapets arbeid i Sør-Afrika. Det utgjør en vesentlig del av bind III. I 1980 kom hans *H.P.S. Schreuder. Kirke og misjon*. Og i 1986 *Én var den første – studier og tekster til forståelse av H.P.S. Schreuder*.

misjonsbiskopen i kirkesynet.¹⁸ Han poengterer at bruddet mellom NMS og Schreuder ikke hadde sin årsak i kontrære kirkesyn. I drøftingen av dette slår Myklebust fast at det er langt seinere at det ble moderne å fokusere på høykirkelighet/lavkirkelighet.

En særlig gjennomslagskraft fikk denne oppfatningen gjennom det historieverk som kom ut i forbindelse med Misjonsselskapets 100-årsjubileum.¹⁹

Med dette er en klar motsetning mellom Myklebust og Nome belyst. Det gjelder betydningen av kirkesynet som årsak til splittelsen mellom Misjonsselskapet og biskop Schreuder. Alt på tidlig tidspunkt i historieverket benytter Nome utsagn som tenderer å karakterisere Schreuder som en høykirkelig prest og biskop. Som beskrivelse av hele hans tjenestetid i NMS kan Nome uttrykke det slik:

At Schreuder hadde et høykirkelig syn på kirken og embetet fremgår av hele hans kirkelige holdning og hans uttalelser ved flere anledninger. Helt fra først av var det, (...) hans mening at han representerte den norske kirkes misjon. Og da konflikten mellom Schreuder og selskapet senere satte inn (...) begynte han å skjelne enda skarpere enn før mellom Misjonsselskapets misjon og kirkens misjon.²⁰

Det er viktig i dag å huske at fram til 1860 var Schreuder eneste ordinerte misjonær i Misjonsselskapet. Men selskapet hadde i sin tjeneste i Sør-Afrika folk med praktisk yrkeserfaring som utøvet praktiske tjenester i misjonsarbeidet og i oppbyggingen/utbyggingen av det, og også hadde vitne-tjeneste. Disse medarbeiderne til Schreuder hadde betegnelsen misjonsassistenter. Da første kandidatkullet fra Misjonsskolen, utdannet i årene 1843–48, kom i tjeneste i Zululand, var de også tilsatt som misjonsassistenter. Tenkningen både i ledelsen og hos misjonsfolket ellers var imidlertid at selskapets misjonærer skulle være forkynnere og ha presteutdanning. Målet for studiet på Misjonsskolen var å utdanne teologer som skulle ordineres. Og en rapport fra misjonsskolens forstander etter første året viser at skolen hadde gitt undervisning i *Skrifttolkning (Det gamle og det nye Testamente), Kirkehistorie, Troslære, Pastoralteologi*

¹⁸ Myklebust, 1980, s. 284.

¹⁹ Myklebust, 1980, s. 280.

²⁰ Nome, 1943, s. 262.

og *Språk*.²¹ Men etter norsk ordning og lovverk var de ikke teologer og kunne følgelig ikke ordineres. Og begrepet misjonær var ennå ikke en yrkestittel, og den eneste mulige tittel var den etablerte. Da den første teolog, ordinert i Norge mars 1861, ble tatt imot av Schreuder og innsatt som misjonsprest, var elleve misjonsassistenter i arbeid. Av disse var fire utdannet på Misjonsskolen.

Presteutdanning og bispeordinasjon

Før Schreuder etablerte seg med misjonsstasjon i Zululand, hadde han hatt én medhjelper, som han selv hadde tilsatt. Schreuder traff han i London på reisen til Sør-Afrika i det nevnte opphold i London. Foruten å oppsøke politiske og kirkelige autoriteter nyttet han tiden så godt han kunne og søkte kontakt også med det europeiske miljøet i byen med sikte på kunnskap om landet og folket han skulle til. I det miljøet traff han også på en norsk smed og dyrlege, E. E. Thommessen, som tilbød han sin tjeneste. De reiste sammen til Natal, hvor de steg i land 1. januar 1844. Neste året foretok Schreuder og Thommessen en ekspedisjon med oksevogn med sikte på å finne egnet sted for fast etablering i landet, men de måtte returnere med uforrettet sak. Kongen i Natal, Mpande, ville ikke ha noen hvite bosatt i sitt land.

Det var Zululand Schreuder hadde tatt sikte på, og kong Mpandes holdning skapte et gedigent problem. Han drøftet situasjonen med både misjonærer i Port Natal og med misjonsledelsen i Norge. Lederne i Norge fant situasjonen så vanskelig at de tok den opp med kretsene. Det tok veldig lang tid. Ledelsen var i sterk villrede og ga ikke Schreuder noe svar. Han måtte da handle på egen hånd. Han sonderte og vurderte alternativ i andre deler av Afrika og var i 1847, som vel kjent, i Kina. Mens han var der, vurderte han også India. Han fant alt dette unyttig og vendte tilbake til Sør-Afrika.

Schreuder søkte så fornyet kontakt med kong Mpande. Av flere årsaker, bl.a. medisinsk/kirurgisk hjelp av Schreuder, fikk han et betydelig landområde og tillatelse til å anlegge misjonsstasjonen Umpumulu i 1850. Da

21 Birkeli & Strand, 1959, s. 14.

sto Schreuder igjen aleine, for medhjelperen som kom med han fra London, hadde vendt tilbake til Norge.

Da misjonen var etablert i Zululand og tok til å fungere med misjonsstasjon, ble det klart at behovet for flere aktive i misjonsarbeidet var til stede. Selve erfaringen med medhjelper hadde lagt et spor som kom til å etablere en tjenlig og god ordning for etableringsfasen for Misjonsselskapets arbeid i Zululand. Det var imidlertid – helt fra starten på 1850-tallet og like til saken fikk sin løsning i april 1866 – viktig for selskapet å få mer geistlig betjening for misjonsarbeidets skyld. Dette er et felt som opptar Nome og som han gjør omfattende rede for i historieverket.²² Det første kullet fra Misjonsskolen ble, som omtalt, ferdig utdannet i 1848. Misjonsselskapet fant ingen løsning på ordinasjonsproblemet for disse og andre ikke-ordinerte teologer.

Både Kirkedepartementet og de norske biskopene ble forespurt i ordinasjonsspørsmålet.²³ De pekte i sine individuelle svar på Schreuder og sa at han som teolog og ordinert prest kunne ordinere verdige kandidater blant misjonærene. Mot sitt ønske ordinerte Schreuder den av sine kolleger som kollegene og Hovedstyret hadde utpekt som kandidat til å ordineres. Hva Schreuders vegring var bundet i, er det gitt flere forklaringer til. De viktigste er gitt av professor John Nome i hans bidrag 1943 i Misjonsselskapets historieskrift og av professor Olav G. Myklebust.

Nome skriver at Schreuders vegring mot at han, som ordinær prest i den norske kirke, skulle ordinere, var knyttet til hans teologi om ordinasjon. Nome orienterer slik:

For Schreuder har åpenbart «den biskopelige Myndighed» stått som noe avgjort høyere enn den prestelige, og vært den instans som (ved biskopens håndspåleggelse) har kunnet meddele til ordinanden de særegne nådegaver som trengtes til det geistlige embedets rette betjening.²⁴

22 Nome, 1943, s. 258 og kapitlene *Ordinasjonssaken* og *Schreuders kirkesyn og Om Scheuders høykirkelighet*.

23 Ses enkelt og klarest i sekretærens protokoller i 1854, 1858 og 1859 for ut- og inngående korrespondanse. Redegjøres for av Myklebust, 1980, se særlig kapitlet *Statskirkelig betraktning?*

24 Nome, 1943, s. 262.

Myklebust hevdet at Schreuders vegring hadde sammenheng med at han, som prest i den norske kirke, var forpliktet på denne kirkens ordninger. Og ordningen for ordinasjon var at den ble utført av en biskop, og om det ikke skjedde, var det etter forordning av biskop i særlige tilfeller. Schreuder gjorde derfor krav på at det ble gitt biskoppelig bemyndigelse til den aktuelle situasjonen. Han gjorde samtidig oppmerksom på at dette ikke ga noen løsning for NMS for framtiden. Myklebust holder altså fram at i ordinasjonssaken var det viktig for Schreuder at han var ordinert i en kirke med kirkerettslige ordninger og slik måtte være lydige mot disse.

Når så Schreuder omsider faktisk ordinerte,²⁵ med sin teologiske holdning uendret og uten særegen bemyndigelse fra noen biskop, var det på grunn av Hovedstyrets bestemmelse og ut fra departementalt og biskoppelige råd. For misjonsarbeidets skyld måtte Misjonsselskapet få en temporær praksis, en nødløsning, og det ble arbeidet videre, internt og overfor de norske biskopene og Kirkedepartementet, for en varig ordning. En langvarig prosess førte fram til at selskapet søkte om bispeordinasjon for Schreuder. Den 28. april 1866 ble det ved kgl. resolusjon gitt tillatelse til at Schreuder kunne bli viet til biskop over den norske kirkes misjonsmark, og bispeordinasjonen fant sted i Bergen samme år. Biskopen i Bergen, Hersleb Birkeland, foresto handlingen i domkirken søndag 8. juli.

Oppholdet i Norge ble relativt kortvarig. I oktober sendte Hovedstyret skriv til samtlige misjonsprester om bispeordinasjonen og drøftingene mellom hovedstyret og biskopen. I brevet ble det klargjort at Schreuder gjennom den høye kirkelige verdighet han hadde mottatt, som en selvfølge ville innta en annen stilling mellom misjonærene enn tidligere. Dette må sees i relasjon til at han da i flere år hadde vært leder av selskapets arbeid på dets misjonsmark med betegnelsen overbestyrer. Det sentrale i drøftingene var avtalene om forholdet mellom misjonsledelsen og misjonsbiskopen. Disse skulle så redegjøres for i skriv til kretsstyrene og deretter legges fram til drøfting og avgjørelse på generalforsamlingen året etter.

25 Misjonærene Lars Larsen, Tobias Udland og Oddmund Oftebro, utdannet fra Misjonsskolen, ble ordinert i Empangeni 22. april 1860.

Det basale var den forfatningsform som lå i avtalene. Endringene ble drøftet i kretsene og ikke mindre av misjonærene i Zululand. Raskt kom tre element til å bli avgjørende viktig i diskusjonene som foregikk, og som ble retningsgivende for hvordan selskapets grunnregler etter hvert utviklet seg:

1. Misjonsbiskopen skulle ha den avgjørende myndighet i ordinære saker.
2. I større saker skulle han samrå seg med Hovedstyret og innhente dets samtykke som høieste Instans.
3. Misjonærkonferansen, som til da hadde fungert og hatt stor grad av myndighet, skulle opphøre. Biskopen kunne imidlertid, når han anså det fornødent, samrå seg med de misjonærer som var ordinert.²⁶

Disse punktene er tre sider av samme sak: den at misjonærene skulle utføre sitt arbeid under biskopens tilsyn og anvisning. Det siste elementet ble en merkesak for misjonærene.

To momenter må her omtales, for å sette generalforsamlingsvedtaket i relieff. På møte på siste forhandlingsdag hadde skolelærer Øvrum et innlegg om nådegavenes plass i misjonsgjerningen og fremmet forslag til forandring av § 16 i misjonærinstruksen slik at den kunne gjøre det mulig å anvende alle de nådegaver som Herren gir til menigheten, uten dermed å ordinere dem til prester.

Det andre er et brev fra Hovedstyret til Schreuder, som er datert bare to år etter vedtakene i Kristiansand. Brevet er datert 14. august 1871.²⁷ Der utfordrer styret biskopen til å skrive et forslag til en statuttmessig ordning for misjonærkonferanser.

26 §15 i Misjonsselskapets ordning etter 1866/1867 var slik: «Misjonspræsten har Overbestyrelsen af Menigheden; Missionsmedhjælperen er ham underordnet og forpligtet til i sin Virksomhed at rette sig efter hans Anviisning. Missionsbiskopen har Overbestyrelsen af Menighederne og Stationerne. Missionærene er ham underordnede og forpligtede til i sin Virksomhed at rette sig efter hans anviisning.»

Etter 1866/67 har § 18 også en passus som gjelder biskopens forhold til misjonærene: «..., ligesom han har Anledning til, naar han maatte ansee det fornødent, at sammenkalde og i de vigtigste Tilfælde om mulig bør sammenkalde Missionspræsterne for at høre deres Betænkning og Raad.»

27 *Aktstykker*, 1876, s. 174–185. *Aktstykker* ble utgitt som et orienteringsskrift fra hovedstyret i 1876 til orientering for kretsstyrene og for generalforsamlingen 1873 med utvalg av korrespondanser, i hovedsak mellom Schreuder og Hovedstyret i 1860-årene og fram til Schreuders avgang. Opprinnelig et orienteringsskriv til kretsstyrene og deres medlemmer, foran generalforsamlingen i 1873.

Disse momentene har ikke noen felles årsak eller annen sammenheng med hverandre, men nevnes her som eksempel for å forstå at generalforsamlingens vedtak bidro til uro. Ikke minst i forbindelse med forfatningsreformen. Generelt kan en si at uroen preget Misjonsselskapets arbeid i alle kretsene og kretsmøtene, og medvirket til at hovedledelsen skrev det nevnte brevet til Schreuder. Trondhjems krets og Stavanger krets var særlige områder for uro, og på generalforsamlingen i 1873 kom dette sterkt fram. Her ble betenkningen skolelærer Øvrum leverte og omtalte på møtet tre år tidligere, gjenstand for omfattende debatt.²⁸ Det merkelige er at Øvrums anliggende, med den til dels stormfulle diskusjonen, ebbet ut. Noe av årsaken må ligge i at den teologiske vind alt var i ferd med å snu, og at en intern, to-delt, sak hadde vekket misjonsfolkets oppmerksomhet.

Sekretærens rolle

Uroen som gjorde seg gjeldende i Misjonsselskapets rekker, ble altså erfart i selskapets ledelse. Men det er også et faktum at lederskapet, i alle fall sekretæren, lot seg trekke inn i uroen på en måte som på ingen måte minsket den. Her gjelder det først og fremst private brev som var skrevet til og fra Misjonsselskapets sekretær fra 1865 til 1875, Christian Dons (1836–1885). Den innvirkning sekretærens opptreden hadde for uroen, har flere forskere omtalt, men klart vektlagt forskjellig. Nome nærmest neglisjerer den, Myklebust beklager ledelsens opptreden, og Thunem tillegger den avgjørende vekt med en hard dom over Christian Dons.

Thunem viser til brev fra enkeltpersoner og grupper til Dons. Det var henvendelser fra misjonsmarkene og fra NMS-engasjerte folk i Norge til og fra sekretær Dons.²⁹ De som skrev til Dons, refererte til rykter av ulike slag og ga Dons informasjon som han la vekt på og lot hovedstyret få del i. Ytterligere betent ble det ved at Dons selv brevvekslet med misjonærene og ved det både utvirket kommenterende brev fra flere og kunne inspirere til egne initiativ fra misjonærer. Misjonsarkivet har overbevisende antall brev med reaksjoner mot denne praksisen hos selskapets sekretær.

²⁸ *Aktstykker*, 1876, s. 17.

²⁹ Framkommer over mange sider i *Aktstykker*, særlig i perioden slutten på 1860-tallet t.o.m. 1872.

I sin Schreuder-biografi karakteriserer Thunem denne privatkorrespondansen og Dons saksbehandling slik: *Misjonsselskapets sekretær og den samlede hovedbestyrelse gikk biskop Schreuder forbi.*³⁰

En må videre undre seg over et annet forhold som ikke ble påaktet av mange, men som vises tydelig i misjonsarkivet. Som sekretær i organisasjonen var Dons også redaktør av Norsk Missionstidende. Der fant han det også mulig å redigere brev og innlegg, og det så mye at det ble reagert på det fra mange hold. Dette ble en ytterligere belastning for forholdene i misjonsmiljøene, for ikke å snakke om forholdet mellom misjonsbiskop og misjonsledelse. I Norge reagerte misjonsfolket svært negativt på den behandlingen selskapets sekretær og hovedstyre ga ett bestemt brev, nemlig brevet av 14. mai 1872 fra Schreuder. I dette brevet hadde biskopen to betydningsfulle meddelelser. For det første sa han opp sin overbestyrelse av Misjonsselskapets arbeid på Madagaskar. Videre varslet han et seinere brev med formell oppsigelse i Det Norske Misjonsselskap.³¹ Bakgrunnen for dette brevet var en purring fra selskapets side om forslag til statutter for misjonærkonferanser. Svaret fikk selskapet 14. mai 1872 med svar på hovedstyrets spørsmål. Samtidig sa han opp sin overbestyrelse av Misjonsselskapets arbeid på Madagaskar.³²

Brevet fra Schreuder ble mottatt av ledelsen i Stavanger i begynnelsen av juli. Hovedstyret handlet raskt og hadde 15. juli ferdig svarbrev til biskopen³³. Kjernen i det Dons skrev, er:

... og er det vort Haab til Gud, at Han vil have forhindret denne Beslutnings Iværksettelse ialdfald indtil De mottager disse Linier.

Dons har i samme brev også inntrengende utsagn til Schreuder om

at besinde sin Beslutning. ... Vi betviler meget om, at noget Ord fra vor Side skulde kunne udrette noget Synderligt.

³⁰ Thunem, 1944, s. 216.

³¹ Thunem, 1944. Originalbrev arkivert i Misjonsarkivet. Misjonsselskapets arkiv i Stavanger har i denne sak fyldige mapper. Thunems Schreuder-biografi kan på mange konkrete steder konfronteres med arkivets materiale. Sidene 217–223 i boken er forbillidlig i sitt oppsett. En ser, ved ettersyn, at bokens sider gir pålitelig oversikt over saksgangen de nevnte brevene fra Schreuder i mai og tiden etterpå fikk.

³² *Aktstykker*, 1876, s. 267–274.

³³ *Aktstykker*, 1876, s. 286–295.

Besvarelsen av Schreuders brev av 14. mai ble relativt hurtig fulgt opp med brev til Madagaskar, vel en halv måned etter mottakelsen av brevet fra Schreuder. Men det brevet prost Borchrevink fikk i november/desember 1971, var Lars Dahles konferanseforslag og noen kommentarer fra Dons. Fra Antananarivo fulgte vedlagt et brev skrevet av Dahle hvor han klargjør for kollegaene sin befatning med saken. 13. november 1872 hadde ledelsen skrevet et orienterende skriv til i alle fall misjonærene i Antananarivo. Thunem beskrev innholdet i det slik:³⁴

Privatbrev om bestyrelsens stilling vedrørende Madagaskar-misjonen og tilstillet dem copier av styrets brev til Schreuder av 14nde og 15nde juli og til kretsstyrene av 12de august 1872.

Vel to måneder etter Hovedstyrets svarbrev til biskopen skrev styret et orienteringsbrev til kretsstyrene om saken og situasjonen. Brevet er datert 23. september 1872. Dette inneholder følgende uventede linjer:

Imidlertid maa vi tilstaae, at vi, uagtet de vanskelige Opgaver, som Situationen i mange Retninger forelægger, næsten have følt det som en Lettelse at mottage Biskopens Opsigelse.³⁵

I februar 1873 ble to nye brev til kretsstyrene skrevet.³⁶ Disse henger innholdsmessig sammen, og begge ble annonsert i det første av disse to brevene som informasjonsskriv *angjeldende vort Selskabs Stilling til Biskop Schreuder*. Og der skrev hovedstyret at det

i egenskab af Selskabets Hovedbestyrelse vanskelig vilde kunde være med paa at effectuere fornyede Bestræbelser for at bevæge Biskopen til at blive staaende.

Og at hensikten med brevene ikke var å

Æske Kredsbestyrelsernes Erklæring om, hvorvidt Biskop Schreuders Opsigelse af sin Overbestyrerstilling i Missionen nu endelig bør modtages eller ikke.

Dette siste merket mange av kretsstyrene seg. Et flertall av dem kommenterte at dette måtte være brudd på selskapets *Grundregler om å ikke*

³⁴ Thunem, 1944, s. 217.

³⁵ *Aktstykker*, 1876, s. 327–329.

³⁶ *Aktstykker*, 1876, s. 390–404.

forhøre seg hos kretsstyrene. Men noen omtalte det overhodet ikke i sitt svar. Flere andre saker ble tatt med i noen av kretsstyrenes svar til ledelsen. Ingen av kretsstyrene slo alarm og krevde tiltak av noen art i forhold til gjeldende grunnregler. Lesning videre i annet materiale gir inntrykk av at kretsstyrene ble oppfattet av hovedledelsen som en gruppe som, ved sin taushet, hadde gitt Hovedstyret sin tilslutning i saken som brevet omhandlet.

Ledelsen i Stavanger blir stadig mer overbevist at forholdet til Schreuder som biskop måtte finne sin avslutning. To skriv til Schreuder ble forfattet, 3. og 7. april 1873,³⁷ hvor han ble underrettet om at hans oppsigelse ville bli *mottaget fra Selskabets side*. Hovedstyret betraktet biskopen som *fratrådt sin innehavde Stilling som Overbestyrer for Madagaskar-missionen*.

Når det gjelder Misjonsselskapets arbeid i Zululand, ville ikke ledelsen gå til *definitive Afgjørelser* og overlot til biskopen og de øvrige misjonærer å ta midlertidige avgjørelser.

Under de nåværende ekstraordinære tilstande bliver Forholdet mellom Biskop Schreuder og Eder for det Første at ordne ved Eders egne frie forhandlinger med Biskopen.

Samtidig bad Hovedstyret biskopen om å bli stående i tjenesten og stillingen fram til avgjørelse var fattet i den kommende generalforsamlingen.

Etter at Hovedstyret hadde sendt sine brev til Schreuder, fikk den brev fra ham datert 24. februar 1873, hvor han trakk sin oppsigelse tilbake og sa seg villig til *indtil videre at forsætte som Biskop for den norske Misjons-mark*. Dette var under forutsetning at *det norske Missionssselskab respekterer den Myndighed og Rettigheder, der tilkommer mig som Biskop*. Om de ikke kunne enes, skulle saken gå til voldgift.³⁸

Den 3. juni skrev hovedstyret til kretsstyrene at det fastholdt biskopens oppsigelse i samsvar med det de hadde skrevet til dem, og underrettet biskopen og misjonærene i begge land.³⁹

37 *Aktstykker*, 1876, s. 439–448.

38 *Aktstykker*, 1876, s. 404–408.

39 *Aktstykker*, 1876, s. 453–457.

I dagene fra 28. juli til 1. august 1873 ble Det Norske Misjonsselskaps 13. ordentlige generalforsamling holdt i Drammen. De to siste dagen av juli ble brukt til å drøfte det overordnede tema på generalforsamlingen: «... *at modtage og fastholde Biskop Schreuders Opsigelse*». Det var satt opp seks drøftingspunkter. Ett av disse omfattet også hvordan Misjonsselskapet videre skulle være strukturert om de overordnede tema fikk flertall. Ved avstemmingen ble det avgitt 208 stemmer for å akseptere biskop Schreuders oppsigelse fra sin stilling som misjonær i Zululand for Det Norske Missionselskap. 149 stemmer ble avgitt mot.⁴⁰

I denne perioden var det en parallell utvikling i Misjonsselskapet, som er av betydning for å kunne følge behandlingen misjonsbiskopen fikk. Denne må følges vies oppmerksomhet her. Det som skjedde, fant sted ved en norsk misjonsprest på Madagaskar, men kom til syne først mange tiår seinere, og da i Norge. Her må jeg derfor gå år tilbake for å kunne følge behandlingen av Schreuder.

Misjonsselskapets historieverk

På begynnelsen av 1930-tallet ble det realitet i tanken om at Misjonsselskapet skulle ha et jubileumsskrift til sitt forestående 100-årsjubileum. Jubileumskomiteen ble opprettet i 1932 med tidligere Madagaskar-misjonær Adolf Thunem som formann og med selskapets generalsekretær, Einar Amdahl, som ett av de øvrige medlemmene. Da John Nome ble tilknyttet Misjonsskolen, ble han også delaktig, og etter hvert svært aktiv, i arbeidet med jubileumsboken, men var ikke oppnevnt av hovedstyret i NMS til komiteen som ordinært medlem.

Tidlig i sin bok *Misjonen i fare*⁴¹ forklarer Thunem et ønske han la fram for generalsekretær Amdahl i september 1937 om en «konferens» mellom generalsekretæren, hovedstyreformannen og seg selv. Ønsket gjaldt boken som flere da var i ferd med å skrive sine bidrag til, bl.a. Amdahl, som han henvendte seg til. Det gjaldt stoffvalg, utvalget av emner og valg av «retning» for jubileumsskriftet, dvs. selskapets offisielle selvbilde.

40 *Aktstykker*, 1876, s. 482f.

41 Thunem, 1953, s. 9.

Ønsket begrunnet han ved å forklare formålet med «konferensen» og ved å sette fram en forutsetning for samtale. Formålet var å gjøre hans to samtalepartnere kjent med *visse omtålige historiske forhold*, som han uttrykte det.⁴² Og forutsetningen var at det han selv kom til å bringe fram, måtte bli mellom dem. De måtte derfor avgi løfte om taushet.

«Konferensen» ble gjennomført vel fire måneder seinere, i løpet av tre møter à tre timer noen dager i februar 1938. Av det Thunem skriver om dette, er det to uttalelser som – når den kan leses i lys av andre av hans utsagn og andres skriftlige utsagn – blir bærende for denne artikkelen og være sentral for selve framstillingen i den.⁴³

Jeg sa fra at hvis man ville søke den egentlige årsak til striden mellom Misjons-selskapet og biskop Schreuder, så måtte man «ta billett – fra Zululand til Madagaskar» Og jeg føyde til at saklig og historisk sett ville det vel være riktig å omtale denne strid i forbindelse med Madagaskar-misjonen, ...

Formannen nevnte, idet han på det siste møtet takket for hva jeg hadde påpekt, at for ham var «omtrent alt nytt», et arbeid av «stor betydning». Og – la han til: «pastor Thunem hadde vel ikke noe imot å overlevere det (mitt arbeid) til Nome?» Og: om jeg ikke syntes «det kunne være bra at Nome tok det vesentlige av Schreuder-striden?»

Lesere av dette vil kunne merke seg to spesielle moment: 1. Replikken om «billett til Madagaskar». 2. Omtalen av Nome som bruker av Thunems stoff. Etter bare noe over ett år med Nome på arenaen ble to tema berørt, som raskt skulle bli årsak til meget spent forhold mellom Nome og Thunem.

Punktet om at Nome skulle overta stoffet som Thunem i «konferensen» la fram, reagerte Thunem umiddelbart på, negativt og skarpt. Han framholdt at både han selv og Nome hadde sine definerte oppdrag: Nomes oppdrag handlet om stoff om det som førte til dannelsen av Misjonsselskapet

42 Thunems uttrykksmåte gjør at han kan oppleves dunkel/kryptisk. Gjennomgående kan det virke som han benytter «halvkvedete viser», som ved uttrykket *visse omtålige forhold*, og ikke direkte sier hva det gjelder. Lesere må da sammenholde antydninger/setninger fra andre deler av det samme skriftet.

43 Thunem, 1953, s. 11f.

og ikke dets historie etter stiftelsen.⁴⁴ Siden Thunem reagerte på den måten og helt umiddelbart, vil en kunne oppfatte dette som så emosjonelt ladet at det ville kunne bli en stor sak i relasjonen mellom Thunem og Nome og føre til strid. På kort tid ble det også slik. Men ikke primært på grunn av Thunems mulige følelser av å «miste noe» til Nome. *Misjonen i fare*, helhetlig lest og satt inn i sin sammenheng, dvs. relatert til annet arkivstoff, gjør at vi vet at Thunem satt på ukjent materiale innen oppdraget han hadde. Hans reaksjon kom av at han hadde arbeidet seg fram til at flere av dem som satt i jubileumbokkomiteen og/eller satt og skrev til historieverket, som Nome og Amdahl, hadde ganske andre oppfatninger om årsaker til og konsekvenser av vesentlige fakta i det som hadde skjedd i løpet av Misjonsselskapets utvikling. Dette hadde han bl.a. forstått ut fra samtalene i bokkomiteen og kjempet mot der. Skulle deres versjon være det som ble brukt, ville det gi en ukorrekt framstilling av vesentlige sider av selskapets historie, særlig når det gjaldt Madagaskar – og det i Det Norske Misjonsselskaps eget historieverk!

Flere utsagn i komitedrøftingene ga Thunem en samlet karakteristikk av i *Misjonen i fare*.⁴⁵ Disse utsagnene lå til grunn for Thunems ønske, nærmest krav, om en «konferens» med NMS-ledelsen. I artikkelen *Skuffelser og svik* i boken *Dømmekraft i krise?* drøfter jeg utsagnet *uholdbare uttalelser* og Thunems karakteristikk av dem som hadde hevdet dem.⁴⁶ Jeg trekker der den slutning at Thunem, ved å uttrykke seg slik, ville vise at det på møter i komiteen var framsatt klare løgner.

Det er dette som ligger i punkt 1 ovenfor med det uttrykket *ta billett til Madagaskar*, sentralt under «konferens»-samtalene og i den nevnte boken hans. Den saken som Thunem omtaler med billeduttrykket, var viktigste årsaken til hans behov for «konferens» med selskapets ledelse. Det han gjorde ved denne kryptiske, nesten tildekte uttalelsen, var å be sine meddebattanter være med på å se hva som hadde funnet sted i selskapet, allment, men spesielt på Madagaskar.⁴⁷ I klar tale betyr det at Thunem retter

44 Nome var på dette tidspunktet ikke noe ubeskrevet blad for NMS-miljøet i Stavanger. To år før han ble tilsatt som lærer ved Misjonsskolen, hadde han fått i oppdrag av Hovedstyret å skrive om foranledningen til Misjonsselskapets stiftelse.

45 Thunem, 1953, s. 15.

46 Berge, 2013, s. 213–216.

47 Dette ble nok kommunisert. Jf. omtalen av Thunems særegne tendens til «dunkel» uttrykksmåte.

lyskasteren mot Lars Dahle og hans opponerende holdning til Schreuder, og de tiltak han sto for. Thunem peker de facto på Dahles intensjon om å omordne misjonærenes arbeidssituasjon på Madagaskar: å bringe tilbake misjonærkonferansen og utarbeide statutter for den. Og hans utsagn gikk nok lenger enn som så. Han mente Dahle rett og slett motarbeidet avtalen i 1866 mellom selskapets ledelse og Schreuder – med tilhørende styrebeslutning og påfølgende vedtak på generalforsamlingen. Med sitt billedlige uttrykk knytter Thunem altså opp til offisielle og fattede vedtak i Misjonsselskapet og til det egenrådige «ombyggingsarbeidet» av strukturen på selskapets arbeid på Madagaskar, som Dahle utførte etter at han kom dit i 1870. Med det hadde Thunem plassert den markante misjonsskikkelsen Lars Dahle i den sentrale posisjonen han var overbevist om at han reelt fikk for Misjonsselskapets utvikling.

Markante personligheter og sentrale problem

To overskrifter på side 315 og side 321 i Myklebusts bok *H.P.S. Schreuder. Kirke og misjon* er fristende å henwise til. Dette fordi ordvalget for overskriftene gir beskrivende angivelse av forholdet mellom tre lederpersonligheter i NMS i disse årene: *Christian Dons contra Schreuder og Lars Dahle contra Schreuder*.

Christian Dons er alt omtalt. Han var Misjonsselskapets sekretær og en sterk personlighet som i kirke- og misjonsforståelse hadde sammenfallende standpunkter med Schreuder, noe som kommer tydelig fram i disse to kapitlene i Myklebusts bok. Men han tar også fram at det i utpreget grad var uoverensstemmelser av personlig art mellom Dons og Schreuder. Nome går i historieverket lite inn på personbeskrivelser og ønsker å beskrive indre forhold ved å prioritere reaksjoner og vedtak i Stavanger innen organer i NMS. I siste hovedavsnitt av verket tegner han imidlertid noen streker og karakteriserer enkelte sentrale personer som var aktive i de beslutningene som omtales, særlig på generalforsamlingene i 1867, 1870 og 1873.

De bilder av sekretærene som Nome skisserte, viser en viss likhet med Myklebusts beskrivelser av dem. Når det gjelder Dons, er Myklebust sin beskrivelse av både han og hans forhold til Schreuder denne:

Vi møter hos begge en sårbarhet, en mistenksomhet, en tilbøyelighet til ikke å ta alt i beste mening, som må karakteriseres som unormal.⁴⁸

Motsetningsforholdet var der, på tross av meningslikhet i teologi og kirkesyn.

Lars Dahle (1843–1925) var også vestlending, født i Isfjorden i Romsdal. Etter fullført utdanning ble han ordinert av Schreuder i Sør-Afrika i 1870, og begynte som misjonær på Madagaskar samme året. Han gir i sin detaljrike selvbiografi fra 1921 flere utsagn om teologiske og ordningsmessige forhold. En kan med enkelhet si at teologisk sto han og Schreuder sammen og hadde i kirkesyn felles plattform. Vi har altså å gjøre med tre samtidige ledere i NMS med sammenfallende oppfatning i teologi og kirkesyn, Dons, Schreuder og Dahle. Men disse har hver sin holdning til og engasjement for ordningsspørsmål i NMS.

Det som gjorde at Dahle og Schreuder kom i et motsetningsforhold til hverandre, var spørsmålet om hvem som skulle lede selskapets arbeid på Madagaskar, og hvordan ledelsen skulle være. Ut fra sin oppfatning av sitt mandat opprettet Schreuder, som vi har sett, Madagaskar som prosti og innsatte legen og presten Christian Borchgrevink som prost. Dette var vanskelig for Dahle å akseptere. Han så muligens Schreuders utnevning som en ren forbigåelse av seg selv, for han hadde gjort bemerkelsesverdige studier på Misjonsskolen og hadde fått ledelsens øyne på seg. Sterkest kom dette til uttrykk ved at han fikk det uhørte tilbudet om gratis videre studier ved teologistudiet på universitetet og deretter to års studier i Danmark/Tyskland/Sveits/Holland og England.

Dahle opplevde ganske raskt realiteten i problemene NMS hadde ved ett bispedømme i to så atskilte land og med den bestemmende del av ledelsen så langt borte som i Nord-Europa. Og han reagerte tidlig mot biskopens tjenestevei-tenkning som byråkratisk og håpløst tungvint, ja, umulig. Sin studiereise i Europa brukte han mye til å studere hvordan misjonsselskapene han hadde kontakt med hadde bygget opp sin organisasjon.⁴⁹ Før han reiste, hadde også Dons gitt han det rådet at han skulle

48 Myklebust, 1980, s. 322.

49 Dahle, 1923, s. 100–110.

observere kontakten de enkelte misjonsselskaperens ledelse hadde med misjonærene på misjonsmarken.

Det er svært interessant å lese referat fra Misjonærkonferansen på Betafo 3.–5. mars 1872.⁵⁰ Et sentralt tema på saklisten dreide seg om misjonærkonferansens myndighet til å øve tilsyn med den enkelte misjonærens liv og utøvelse av sitt embete. Lars Dahle sto for innledningen til samtalen. Det sentrale i hans innledning var det han på studiereisen hadde erfart. Han orienterte om at de fleste misjonsselskap hadde lagt den kontrollerende myndighet til konferansen.

Fra drøftingene ble det ikke gjengitt så mye, men det står at man etter en kort diskusjon kunne konkludere i to punkter. Referatet gir inntrykk av at det var allmenn tilslutning til ønsket om å få en forfatning med basis i Misjonærkonferansen. Styrken i en slik forfatning var at man ikke var så utsatt for enkeltpersoners vilkårlighet. Den andre delen av konklusjonen ble i ettertid viet mye oppmerksomhet og ble diskutert videre i kollegiet på Madagaskar og i misjonens ledelse. Den ga uttrykk for et visst forbehold ved at konferanseforfatningens myndighet skulle anses som en nødvendig løsning på det problemet som besto i at det ikke var en styrende myndighet på Madagaskar. Man kunne altså forstå konferansens myndighet som overdratt fra biskopen, som holdt til i det sørlige Afrika. Det kan se ut som om man ville forene en kollegial forfatning og en aksept av episkopal ledelse, men reelt var det en situasjonsbetinget tilslutning til Dahles prinsipielle syn.

Byråkrati og tjenestevei

Dahle hadde nyttet Betafo-møtet som utprøving av sine ideer og for å sondere terrenget. Han konfererte også etterpå med flere kolleger om endringer av struktur og ordninger. På dette grunnlaget skrev han et forslag til ordning av og statutter for misjonærkonferanse på Madagaskar,

50 Det var ikke offisiell misjonærkonferanse, men dette var et misjonærmøte Dahle hadde tatt initiativ til. Det ble skrevet regulært referat som ved misjonærkonferanser og omtalt og referert til av flere som misjonærkonferansen for 1872. Er i Misjonsarkivet plassert som ordinært misjonærkonferansereferat.

som han sendte som brev, direkte til Dons.⁵¹ Vi kan anta at en årsak til det er at Dons hadde foreslått for Dahle at han skulle merke seg hvordan misjonsselskapene strukturerte sin organisasjon med hensyn til stedlig ledelse og dennes forhold til hovedledelsen.

Dahles forslag hadde 14 nummererte punkter, som ble presentert for ledelsen i NMS som enstemmige anbefalinger fra misjonærene. Av de 14 punktene er det ett som gjelder forhold som var usedvanlig brennbart, nemlig at misjonærkonferansen skulle føre konferanseprotokoll. Denne skulle sendes separat både til biskopen og ledelsen i Stavanger.

I august og september hadde hovedstyret flere brev til et par misjonærer på Madagaskar om saken Dahle reiste. Først 10. oktober skrev styret offisielt brev til prost Christian Borchgrevink med redegjørelse, som også inneholdt samtlige 14 punkt i Dahles brev. Informasjon om dette fikk Schreuder, ikke fra Dahle selv, men fra selskapets sekretær. Det underlige er at det orienterende brevet om saken først ble skrevet til Schreuder 13. januar 1872.

Schreuder var i og for seg ikke imot selve ideen i Dahles brev, men det han reagerte voldsomt mot, var at brevet, og dermed forslaget til strukturendring i NMS, ikke kom tjenestevei om prosten og ham, men direkte til selskapets sekretær, Dons, som så forela det for Hovedstyret og igangsatte en saksbehandlingsprosess. I brev til Dahle, datert 24. februar 1872, ga han uttrykkelig beskjed om at Dahle for ettertiden måtte gå tjenestevei, og sende sine forslag via biskopen.

Hovedstyret var nødt til å reagere, og det ga Dahle en korreks i tråd med biskopens brev. I form var styrets brev skarpt. Til saksinnholdet i brevet var imidlertid sekretæren enig med Dahle. Denne «mildhet i det skarpe» som behandlingen Dahles brev fikk, er en klar pekepinn om det.

Brevet i februar fra Schreuder ble behandlet i hovedstyremøte et halvt år seinere, den 23. september 1872. Brevet ble da utførlig kommentert i relasjon til misjonærene på Madagaskar og utformet i et brev datert 10. oktober. Først 18. november besluttet Hovedstyret å sende det brevet som det hadde skrevet til Madagaskar-misjonærene, til deres biskop i Zululand. Dette ble effektivt først 10. januar (1873). Det meget bemerkelsesverdige,

51 Mange skriv og referat i arkivet er uten datoangivelse, ofte bare med angivelse av tid på året.

sett i historisk perspektiv, er administrasjonens tempo i saksbehandlingen og styrets oppfølging av sine egne vedtak i saken.

Konklusjon

Interessen i denne artikkelen er det bildet historieskrivningen har gitt av misjonsbiskop Schreuder, ikke minst knyttet til hans sorti fra Misjons-selskapet. Jeg har gått til dels utførlig inn på begivenhetene ved arkivstudier og forskeres syn på konflikten for å gi leseren et inntrykk av begivenhetenes gang. Jeg har langt på vei sett betydningen av det syn Adolf Thunem gjorde gjeldende i sin ulykksalige befatning med Misjonsselskapets historie.⁵² Jeg har også sjekket hans framstilling med arkivmateriale, og funnet dokumentasjonen tilfredsstillende. Etter hans framstilling blir de viktigste grunnene til Schreuder-striden fortiet. Grunnen til bruddet ligger ikke i ulike kirkesyn, eller syn på misjonen. Man kan nok si at selve ordningen med misjonsbiskop i et misjonsselskap ville kunne støte på strukturelle problemer i forholdet mellom en organisasjon og en kirkeinstitusjon. Den biskoppelige rolle kunne bli lite konstruktiv når avstandene var så store. Man kan ha likt syn på kirkens rolle i misjonen uten å være enig i organiseringen. De organisatoriske prosessene var der som underliggende problem. Når skylden for bruddet blir lagt på Schreuders høykirkelighet og embetssyn, så underslår det hva Thunem brakte på banen med sin metaforiske pekepinn om å «løse billett til Madagaskar». Det er de personlige motsetningene som skaper eller forsterker støyen, sammen med irregulære handlinger og uenighet om organisering.

Sekretær Dons går delvis bak ryggen til Schreuder, og Lars Dahle går direkte til ledelsen med sine forslag til omorganisering. Stoff med stor sprengkraft lå i det faktum at forfatningsforslaget som Dahle sendte til Stavanger, i hovedtrekk var i ferd med å bli realisert på Madagaskar ganske raskt etter at Dahle hadde sendt de 14 sidene til Dons og da Schreuder skrev sitt refsende brev til Dahle 24. februar 1872. Etter misjonærkonferansen på Betafo hadde Dahle kontakt med kolleger og dannet enhet i saken. Denne enhet i kollegiet gjorde det deretter mulig for den handlekraftige

⁵² Se fylldigere framstilling i Berge, 2013.

Dahle å få sine kolleger med på nærmest irregulær strukturering av arbeidet på Madagaskar i samsvar med ideene i brevet til Dons. I utvidet og endret form ble disse tilretteleggingene omgjort til ordinær ordning for selskapets arbeid – og da både på Madagaskar og Sør-Afrika – etter at Misjonsselskapet i 1873 hadde forlatt ordningen med misjonsbiskop. Dahle forble på misjonsfeltet og ble i 1877 den første ordinære og reglementære tilsynsmann for arbeid på Madagaskar.

Det ligger nær å oppfatte at noe av spillet omkring Misjonsselskapets arbeid med sin egen historie, er å dekke Dahle, Amdahls legendariske forgjenger. At Thunem seinere lar seg utnevne av Nasjonal Samling som generalsekretær i Misjonsselskapet under krigen, tar ikke troverdigheten fra hans kritikk.

Kilder og litteratur

Arkiv

Misjonsselskapet – Misjonshøgskolen (MHS)

Misjonsselskapet for Det Norske Misjonsselskap for Madagaskar, Isoraka, Antananarivo, i dets tilstand i 2007. Aktuelt for dette arbeidet: i hovedsak usystematisk lagrete referat fra misjonærkonferanser og -møter på 1870-tallet.

Norsk Missionstidende 1850/1851 og 1854/1855.

Riksarkivet

Daniel Thraps dagbøker 1869–1910, RA 4A07711, Ms 8vo, 28–32.

Bøker og artikler

Aktstykker til Belysning af Forholdet mellem Biskop Schreuder og Det Norske Missionsselskap. (1876). Stavanger: Det Norske Missionsselskap.

Berge, O. (1973/2013). Skuffelser og svik. I T. Austad, O. Berge & J. O. Ulstein, *Dømmekraft i krise. Holdninger i kirken til jøder, teologi og NS under okkupasjonen*. Kyrkjefag Profil 18. (s. 187–265). Trondheim: Akademika forlag.

Birkeli, E. & Tidemann Strand, C. (1959). *Kallet og veien. Det Norske Misjonsselskaps Misjonsskole 1850–1959*. Stavanger: Misjonsselskapets Forlag.

Birkeli, F. (1952). *Politikk og misjon. De politiske og interkonfesjonelle forhold på Madagaskar og deres betydning for den norske grunnlegging 1861–1875*. Oslo: Egedeinstitutet.

- Dahle, L. (1923). *Tilbakeblik paa mit Liv – og særlig paa mit missionsliv: D.2: fra min Ankomst til Madagaskar til min hjemreise derfra (1870–1887)*. Stavanger: Det Norske Missionssselskaps trykkeri.
- Danbolt, E. (1943). Historieskriving og historiediktning. *Norsk Teologisk Tidsskrift*, 239ff.
- Danbolt, E. (1948). *Det Norske Misjonsselskaps misjonærer 1842–1948*. Stavanger: Det Norske Misjonsselskap.
- Handeland, O. (1963). *Fram kristmenn, korsmenn: Hovedlinjer og førerskikkeler i norsk hedningemisjon: 1*. Bergen: Lunde forlag.
- Jørgensen, T. (1992). *I tro og tjeneste. Det norske misjonsselskap 1842–1992*. Stavanger: Misjonshøgskolen.
- Myklebust, O. G. (1980). *H.P.S. Schreuder. Kirke og misjon*. Oslo: Egedeinstitutet / Gyldendal Norsk Forlag.
- Myklebust, O. G. (1986). *Èn var den første. Studier og tekster til forståelse av H.P.S. Schreuder*. Oslo: Land og Kirke/Gyldendal Norsk Forlag.
- Nome, J. (1942). *Demringstid, fra misjonsinteresse til misjonsselskap*. Stavanger: Det Norske Misjonsselskap.
- Nome, J. (1943). *Det Norske Misjonsselskaps historie i norsk kirkeliv, I og II*. Stavanger: Det Norske Misjonsselskap.
- Thunem, A. (1944). *Biskop Hans Paludan Smith Schreuder. Det norske misjonsselskaps første misjonær*. Oslo: Centralforlaget.
- Thunem, A. (1953). *Misjonen i fare. Om fakta og fareforhold i forbindelse med N.M.S.* Stavanger: Eget forlag.